

2. Занков Л.В. Дидактика и жизнь. – М.: Наука, 1968. – 173 с.
3. Максименко С.Д. Генезис существования личности. – К.: Из-во ООО “КММ”, 2006. – 240 с.
4. Максименко С.Д. Психологічні проблеми особистісно – орієнтованого навчання. Психолого-педагогічні проблеми гуманізації шкільної освіти// Зб. матеріалів міжрегіонального науково-практичного семінару. – Київ – Рівне. – 1997. – С. 39-42.
5. Основи практичної психології / В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та інші: Підручник. – К.: Либідь, 1999. – 536 с.
6. Пов'якель Н.І. Професійна рефлексія психолога-практика // Практична психологія та соціальна робота. – 1998. – № 6-7. – С. 3-6.
7. Чепелева Н.В. Формування професійної компетентності в процесі вузівської підготовки психолога–практика// Актуальні проблеми психології. Наук. записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка. – К., 1999. – Вип.19. – С.271-278.

УДК: 378.4 (477.64-21) : 378.14 (4)

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Пашенко С.Ю., к. пед. н., доцент, Романенкова Л.О., к. пед. н., доцент

Запорізький національний університет

У статті розглянуто основні положення та особливості впровадження у навчально-виховний процес вищої школи України інноваційних освітніх програм підготовки Європейських бакалаврів та магістрів за спеціальністю «Європейські перспективи соціального включення» (на основі досвіду факультету соціальної педагогіки і психології Запорізького національного університету).

Ключові слова: соціальна робота, соціальне включення, європейська інтеграція, люди з особливими потребами, Болонський процес.

Пашенко С.Ю., Романенкова Л.О. ЗАПОРОЖСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ В КОНТЕКСТЕ ЕВРОПЕЙСКОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА / Запорожский национальный университет, Украина.

В статье рассмотрены основные положения и особенности внедрения в учебно-воспитательный процесс высшей школы Украины инновационных образовательных программ подготовки европейских бакалавров и магистров по специальности «Европейские перспективы социального включения» (на основе опыта факультета социальной педагогики и психологии Запорожского национального университета).

Ключевые слова: социальная работа, социальное включение, европейская интеграция, люди с особыми потребностями, Болонский процесс.

Paschenko S., Romanenkova L. NATIONAL UNIVERSITY OF ZAPORIZHZHYA IN THE CONTEXT OF EUROPEAN EDUCATIONAL FIELD / Zaporizhzhya national university, Ukraine.

The article is devoted to the main issues and peculiarities of applying the innovative educational programs of European Bachelor and Master of Inclusion Studies into the process of higher education in Ukraine (grounded on the experience of the Department of Social Pedagogics and Psychology, National University of Zaporizhzhya).

Key words: social work, social inclusion, European integration, people with special needs, Bologna process.

Сьогодні в Україні процеси розбудови нової демократичної, соціально зорієнтованої держави потребують висококваліфікованих спеціалістів соціальної сфери, адже

кількість соціально незахищених, бідних, інвалідів, хронічно хворих, літніх людей є досить великою, і всі вони потребують фахової допомоги.

Країни Європи, зокрема Німеччина, Велика Британія, Португалія, Швеція, Нідерланди, Угорщина, мають величезний досвід практичного впровадження соціальної політики держави щодо активізації механізмів соціального включення представників незахищених верств населення, надання їм послуг та спеціальної допомоги у процесі інтеграції у суспільство.

Сучасні процеси інтеграції України у європейський освітній простір вимагають від вищих навчальних закладів широкого та інтенсивного співробітництва із зарубіжними партнерами у галузях освіти і науки.

Основна мета статті визначена як необхідність поширення досвіду з впровадження курсу магістерського навчання за європейськими програмами та технологіями в навчальний процес вищого навчального закладу України.

Інтеграційними процесами у межах європейського освітнього простору займалися такі вчені, як В. Bernstein, P. Freire, S. Stoer, W. Bloemers, I. Goffman, D. Johnstone, В. Кремень, В. Швець, О. Воронкова.

Протягом багатьох років активність українських вчених, професорсько-викладацького складу, студентів не тільки сприяла впровадженню нових форм та заходів, але й стала запорукою подальшого розвитку всіх напрямків співробітництва з іноземними партнерами. Окремі вищі навчальні заклади нашої країни інтенсивно працюють над проблемою плідних взаємовигідних контактів з університетами різних країн світу.

У цьому контексті дійсно унікальним щодо можливостей, які відкриваються перед випускниками, є новий освітній проект підготовки магістрів із соціальної роботи за європейськими стандартами, до якого з 2005 р. приєднався Запорізький національний університет. У червні 2004 р. у м. Тімішуара (Румунія) ректором університету було підписано угоду про співпрацю в галузі підготовки магістрів із соціальної роботи з 13 університетами 10 країн Європи:

- Hochschule Magdeburg-Stendal – University of Applied Sciences (Німеччина)
- Universitatea “A.L. I. Cuza”, Iasi (Румунія)
- Universidade do Porto (Португалія)
- Universidade Tecnica de Lisboa (Португалія)
- Edge Hill University College (Великобританія)
- Eotvos Lorand University of Science, Budapest (Угорщина)
- Karlstad Universitet (Швеція)
- University of Braga (Португалія)
- University of Debrecen (Угорщина)
- University of Lillehammer (Норвегія)
- University of Nijmegen (Нідерланди)
- University of Tallinn (Естонія)
- West University of Timisoara (Румунія)

Ці домовленості стали можливими лише за наявності у Запорізького національного університету великого досвіду попереднього співробітництва з університетами Німеччини, Канади, Швеції, США та інших країн. Наприклад, багаторічна співпраця факультету соціальної педагогіки і психології з Університетом прикладних та соціальних наук Магдебург-Стендаль знайшла своє втілення у створенні на факультеті соціальної педагогіки і психології лабораторії лікувальної педагогіки, де на практиці

впроваджуються в життя ідеї інтенсифікації механізмів соціального включення та соціальної адаптації дітей з особливими потребами. Уже стали традиційними процеси академічних обмінів спеціалістами, викладачами та студентами із закордонними університетами-партнерами.

Отже, приєднання ЗНУ до європейської освітньої програми Сократ-Еразмус стало логічним кроком щодо продовження напрямку інтеграції нашого вузу до світового освітнього простору.

Запорізький національний університет став єдиним закладом вищої освіти в Україні, який було запрошено до спільного проекту навчання магістрів за напрямком “Європейські перспективи соціального включення” (“European Perspectives on Social Inclusion”). Таке запрошення до академічної співпраці з університетами країн-членів Євросоюзу є унікальним та почесним. Воно підкреслює великий досвід та високу кваліфікацію спеціалістів університету, які готують соціальних педагогів, соціальних працівників і практичних психологів.

Програму підготовки фахівців за спеціальністю “Європейський магістр соціальних та освітніх наук” було запроваджено у навчальний процес ЗНУ з жовтня 2005 р. Головна мета курсу – підвищення кваліфікаційного рівня спеціалістів, які працюють у галузях соціального патронату та опіки, соціального захисту, освіти, медицини, соціального управління. Згідно з європейськими підходами до магістерської освіти на навчання також запрошуються люди з наявною базовою вищою освітою в інших галузях народного господарства, що повністю відповідає одному з основних принципів Болонської угоди щодо навчання протягом всього життя та дозволяє людині пройти перепідготовку та перекваліфікацію за вищим рівнем освіти.

Процес навчання побудовано за очно-заочною формою, яка є досить зручною для підготовки та перепідготовки людей з вищою освітою, котрі працюють. Навчання відбувається за модульно-рейтинговою системою та стандартами вищої європейської освіти. Магістранти повністю забезпечені підручниками з усіх модульних курсів, які викладаються в програмі. Вони написані професорами західних університетів та видані на двох європейських мовах всесвітньо відомим видавничим домом Peter Lang.

Робочою мовою проекту є англійська. Це надає магістрантам об’єктивні можливості удосконалення знань з англійської мови професійного спрямування та виведення володіння нею на новий якісний рівень. Адже міжнародний диплом магістра та висока освітня кваліфікація вимагають від сучасного спеціаліста знання однієї, а бажано й декількох іноземних мов.

Курс розраховано на 2 роки (система 3 + 2) та отримання 60 європейських кредитних одиниць. Кількість групи обмежено 15 особами, що дозволяє застосувати індивідуальний підхід та ефективне наукове керівництво процесом підготовки кожного студента з боку вітчизняних та закордонних професорів.

Протягом перших двох семестрів магістранти відпрацьовують 6 основних (обов’язкових для студентів усіх університетів-учасників проекту) модулів за наступною проблематикою:

- Методи дослідження у соціальних науках.
- Етика та соціальна справедливість.
- Теорії соціальної дискримінації (виключення).
- Соціальний простір сучасної Європи.
- Порівняльна соціальна політика країн Європи.
- Теорії інтервенцій та соціальних змін.

Кожний курс розраховано на 25 академічних (аудиторних) та 75 годин самостійної роботи студентів.

Ці модульні курси в Запорізькому національному університеті було прочитано професорами Вольфгангом Бльомерсом (Німеччина), Шандором Лижнеєм (Угорщина), Ене Магі (Естонія), Тіаго Невешем (Португалія), Роже Квінтенсом (Нідерланди) та Світланою Пашенко (Україна). Якість змісту, застосування новітніх методів і технологій викладання було відзначено та позитивно оцінено магістрантами ЗНУ, які після завершення інтенсивного курсу заповнювали оціночні бланки щодо його якості та успішності обраної викладачем технології навчальної комунікації. Завершується робота з модулем виконанням самостійного завдання у формі есе, проведенням дослідження, створенням соціального проекту тощо. Роботи для перевірки та оцінювання надсилаються викладачеві, який читав певний модульний курс. За успішне виконання індивідуальної роботи з основного модулю магістрант отримує 3 кредити.

Основні модульні курси спрямовано, насамперед, на розкриття та вивчення багатого європейського досвіду щодо соціального включення та максимальної інтеграції у соціальний простір категорій людей, які мають певні труднощі у процесі соціалізації та адаптації в суспільстві.

Окрім цього, велику кількість академічних годин (150 лише аудиторних) відведено для викладання додаткових курсів за вибором магістрантів. Моніторинг вибору майбутніх студентів визначив додаткові модульні курси, які в третьому семестрі викладаються доцентами факультету соціальної педагогіки і психології ЗНУ:

- Європейські перспективи соціальної роботи з людьми, які мають спеціальні потреби (6 кредитів).
- Європейські перспективи соціальної роботи з літніми людьми (6 кредитів).
- Європейські перспективи соціальної роботи з наркозалежними (6 кредитів).

Це обумовлено як інтересом магістрантів, так і нагальною необхідністю підготовки ефективних соціальних працівників для роботи з вищезазначеними категоріями населення, що дозволить поступово змінювати ситуацію в нашій країні на краще та крок за кроком наближати Україну до європейських гуманістичних моделей соціального розвитку суспільства.

Викликав великий інтерес магістрантів і той факт, що програма надає можливості прослухати курс за вибором у будь-якому з університетів-учасників проекту. Спектр напрямів таких модульних курсів у програмі є досить широким:

- Європейські перспективи соціальної роботи з мігрантами.
- Європейські перспективи соціальної роботи з хронічно хворими людьми.
- Європейські перспективи соціальної роботи з бідними.
- Європейські перспективи соціальної роботи з психічно хворими людьми.
- Європейські перспективи соціальної роботи з людьми, які знаходяться або щойно вийшли з місць позбавлення волі.
- Європейські перспективи соціальної роботи з людьми – жертвами насильства тощо.

У червні 2006 р. двоє магістрантів Запорізького національного університету отримали змогу вивчати модульний курс “Європейські перспективи соціальної роботи з бідними та мігрантами” в університеті м. Порто (Португалія). Для нашого університету це запрошення студентів до участі у процесах академічних обмінів у межах зазначеного міжнародного проекту стало почесним. Адже сьогодні ми докладаємо усіх зусиль для організації навчання магістрів у відповідності до європейських норм та освітніх стандартів.

Магістранти ЗНУ взяли активну участь у всіх видах групової роботи, підготовці та здійсненні презентації соціальних проектів щодо роботи з бідними людьми за стандартами соціальної політики і соціальної роботи країн-членів Євросоюзу. Ця робота здійснювалася спільно з португальськими та норвезькими студентами. За її результатами у межах модуля студентами ЗНУ написані курсові роботи для отримання оцінок та 6 кредитів з цього курсу.

Протягом 3 тижнів перебування в м. Порто студенти із Запоріжжя мали можливість відвідати Центр по роботі з мігрантами, інтегративний дитячий заклад, декілька локальних центрів соціальних служб м. Порто з метою ознайомлення з методами та технологіями роботи соціальних працівників і педагогів з відповідними категоріями клієнтів щодо їхнього соціального включення. Студенти магістратури з України провели польові дослідження на базі цих соціальних установ, отримали цінну фактичну інформацію, яка буде використана ними при написанні магістерських дисертацій.

Особливу цінність процес даного академічного обміну набуває у контексті наукових, навчальних та неформальних контактів між студентами різних країн, що відповідає завданню створення єдиної Європи та спільного європейського навчального простору.

Відзначаючи важливу роль такої діяльності, студентам із Запоріжжя надали підтримку та допомогу співробітники Посольства України у Португалії та особисто посол України в Португалії пан Ростислав Троненко.

Такі обмінні процеси виявилися ефективними і доцільними у сфері встановлення дружніх та продуктивних наукових стосунків, адже вони спрямовані на користь вирішення проблем соціального включення у країнах Європи.

Завершується програма написанням магістерської дисертації (24 кредити) під керівництвом викладачів ЗНУ при супервізії (науково-консультативному супроводі) цієї роботи професорами з європейських університетів – учасників проекту.

Програма цікава не тільки своїм змістом, але й новими стратегіями викладання та навчання. Прогресивний підхід до викладання передбачає однакову відповідальність викладачів і студентів за результати навчання; незалежність та ініціативність студентів у процесі набуття знань при партнерському науковому керівництві т'юторів; активну, самостійну науково-дослідну роботу; написання курсових і магістерських дисертацій; консультування студентів та супервізію їхніх робіт європейськими професорами; мультимедійні конференції за участю студентів-учасників програми.

Пріоритетними формами навчання в європейській магістратурі виступають лекції, семінари, практичні заняття, інтерактивне централізоване навчання з використанням Internetмережі та елементів дистанційного навчання, відеоконференції, спільні зі студентами університетів-партнерів дослідницькі проекти у галузях соціального включення, групова і тренінгова робота. Контроль за набуттям знань, а також формуванням умінь і навичок магістрантів здійснюється за допомогою таких форм та видів підсумкової роботи, як наукові письмові роботи, тести, контрольні завдання, магістерська дисертація, наукове керівництво якою здійснюють фахівці Запорізького національного та закордонних європейських університетів.

Загалом магістерська програма надасть студентам можливість бути глибоко поінформованими у галузях соціальної роботи, прав людини та соціальної справедливості з урахуванням насамперед тих, хто зазнає дискримінації і потребує державної та соціальної допомоги. Кваліфікація власників Європейського Магістерського Диплому дозволить магістрам відігравати ключову роль у здійсненні допомоги людям у процесі їх самоорганізації та продуктивного включення у суспільство. Отримані в програмі знання та пов'язані з ними можливості – це те, що

дозволить випускникам проекту стати конкурентноспроможними фахівцями на світовому ринку професіоналів.

Окрім магістерського проекту, Запорізький національний університет взяв участь у розробці бакалаврського проекту “Європейський бакалавр із соціального включення”. Історію створення проекту розпочато 2003 р. професорами факультету соціальної і лікувальної педагогіки (Університет прикладних і соціальних наук Магдебург-Стендаль, Німеччина) Вольфгангом Бльомерсом та Фріцем Вішем, які підготували і подали на конкурс до Європейської комісії навчально-дослідницький проект. Проект містив інформацію про розробку бакалаврської програми підготовки фахівців для роботи з людьми з обмеженими можливостями та маргінальними групами в межах Європейського простору.

Ідею створення проекту було підтримано колегами з різних європейських країн, з якими Університет прикладних наук Магдебург-Стендаль співпрацює протягом багатьох років. Серед тисячі інших проектів його було визнано одним з найкращих. Проект отримав назву “Європейський бакалавр із соціального включення” (“European Bachelor of Inclusion Studies”). Узагальнюючим продуктом проекту стала розроблена європейська програма підготовки бакалаврів з цього напрямку.

Створення нової академічної програми відбулося відповідно до вимог Болонського процесу з урахуванням наступних загальноприйнятих положень:

- а) розробка вченими різних країн єдиного навчального плану підготовки бакалаврів за дворівневим циклом;
- б) використання кредитно-трансферної системи оцінок (ECTS);
- в) підвищення якості навчання через розробку спільної європейської програми та її акредитації в Євросоюзі;
- г) збільшення мобільності студентів при їх участі в міжнародних проектах;
- д) надання студентам додаткових можливостей щодо майбутнього працевлаштування та конкурентоспроможності на європейському ринку праці в галузі соціальних і освітніх наук;
- е) формування європейського соціального простору за допомогою крос-культурного навчання та проведення досліджень.

Нова бакалаврська програма європейського зразка зможе надати студентам можливість глибокого вивчення нових світових наукових напрямків та досягнень, європейських тенденцій розвитку соціальної політики в галузі включення людей з особливими потребами в громаду.

Після закінчення навчання фахівець такого рівня зможе розвивати і використовувати необхідні знання та вміння в соціальній сфері для покращення якості життя таких людей, їх соціальної підтримки на регіональному, національному та європейському рівнях.

Майбутній спеціаліст повинен буде створювати суспільство без бар'єрів та приділяти головну увагу проблемі включення людей з обмеженими можливостями та представників маргінальних груп населення в загальний соціальний європейський простір.

Отже, робочим завданням проекту в контексті вищезазначених вимог стало створення трирічної міжнародної програми підготовки європейського бакалавра фахівцями 12 європейських університетів з 8 країн у програмі Сократ-Еразмус за підтримки країн Європейської співдружності.

До складу учасників програми входять фахівці в галузі суспільних наук, педагоги, психологи, медики з університетів-партнерів: Університет прикладних наук Магдебург-Стендаль (Німеччина); Наймегенський університет (м. Наймеген, Нідерланди); Мазарикський університет (м. Брно, Чехія); Університет Карлова Прага (м. Прага, Чехія); Коменецький університет (м. Братислава, Словачія); Едж Хілл коледж при університеті м. Едж Хілл (Велика Британія); Університет Любляни (м. Любляна, Словенія); Талліннський університет (м. Таллінн, Естонія); Євангелійський університет (м. Бохум, Німеччина); Євангелійський університет (м. Ганновер, Німеччина); Університет Герлиць-Циттау (м. Герлиць, Німеччина); Запорізький національний університет (м. Запоріжжя, Україна).

Необхідність створення нової інтеграційної програми навчання ґрунтується на наявності великої кількості змін у Європі та в усьому світі в галузі освіти. Ці зміни призвели до створення нових концепцій щодо академічних підходів до питань підвищення кваліфікації фахівців.

У новій бакалаврській програмі ми бачимо новий погляд на гуманітарні та соціальні науки з використанням міждисциплінарного підходу та екологічного розуміння суспільних процесів, нове сприйняття особистості людини, сформоване на принципах самовизначення та безперервного навчання, зміна парадигм в галузі соціальної роботи, спеціальної та лікувальної педагогіки.

У ході розробки модулів було використано колективний аналіз змісту форм та методів роботи з маргінальними прошарками населення. Розроблена комплексна модульна програма, яка надає можливість поєднати такі дисципліни, як “Соціальна педагогіка”, “Лікувальна педагогіка”, “Спеціальне навчання”, “Реабілітаційна педагогіка”, “Клінічна педагогіка”, “Соціальна робота”, “Психологія”, “Соціологія” тощо в єдиний академічний модуль. Нова спеціальність включає інтегрований науковий зміст і структурне оформлення, де враховані інтереси та пропозиції всіх університетів, що взяли участь у її розробці.

Протягом роботи над проектом вчені різних країн одержали можливість зрозуміти розходження, пов’язані з національним контекстом, та модифікувати курси з метою створення єдиних європейських програм з фахової підготовки. Використання спільного досвіду з підготовки фахівців країн Східної та Західної Європи дозволило збагатити Європейську програму підготовки бакалаврів із соціального включення.

У рамках інноваційної підготовки бакалаврів було використано спільний відбір навчального матеріалу для написання методичних посібників для студентів вченими різних країн-партнерів; планувалося, як будуть навчатися студенти з особливими потребами; надавалася консультативна підтримка країнам, що розвиваються, у розробці нових підходів та реструктуризації викладання низки навчальних дисциплін.

Педагогічна та дидактична підготовка бакалаврів містить поєднання теорії та практики, лекційних, семінарських та практичних занять, самостійної роботи, участі у тренінгах і передбачає розробку інноваційних проектів, участь у міжнародних навчально-практичних проектах, дистанційне навчання, транснаціональне спілкування студентів.

За умови успішного впровадження зазначених заходів засновниками та учасниками цього проекту очікуються наступні результати, пов’язані зі сформованістю у студентів концептуального мислення, саморефлексії, крос-культурної компетентності, комунікативних соціальних знань та умінь, самодисципліни, гуманістичних цінностей, навичок співробітництва та проведення досліджень в рамках практичної діяльності, а також умінь використовувати набуті знання, уміння та навички в інших галузях знань. Концептуальне мислення виявляється у розумінні положень процесу включення людей

з особливими потребами та маргінальних категорій населення з погляду різних дисциплін.

Програма підготовки бакалаврів розрахована на 3 стаціонарні навчальні роки (6 семестрів) або за вибором університету може тривати 3,5-4 роки.

Стаціонарна форма навчання припускає вивчення 2 модулів протягом одного семестру та 4 модулів протягом навчального року.

Модулі з першого по десятий мають лекційно-практичну форму, модуль 11 – участь у навчально-практичному проекті, модуль 12 – написання диплому на одержання звання бакалавра. Практичний проект модуля 11 включає групове проведення дослідження, бажано в іншій країні, спільно зі студентами закордонного ВНЗ. Керівниками дипломного проекту (модуль 12) можуть бути представники з 2 різних країн.

За весь період навчання студент повинен набрати 180 ECTS (Європейська система розрахункових кредитів), 30 кредитів на семестр, 60 – на рік.

Після закінчення студент одержує єдиний сертифікат бакалавра і додаток до диплому, акредитований усіма європейськими країнами і валідний у Європейському союзі.

Зробимо лише деякі висновки із приводу зустрічей, проведених у закордонних університетах, у яких ми брали участь. Викладачі та студенти західних університетів (Німеччина, Великобританія) у ході виступів, бесід показали високий рівень автономності, незалежності та критичності мислення. Спеціалісти виявили велику зацікавленість у проведенні спільних досліджень. Цьому сприяє відповідне навантаження аудиторних годин (від 200 до 400 годин), а також використання високих технологій, що дозволяє викладачеві використовувати останні досягнення техніки для проведення віртуальних досліджень.

Професорсько-викладацький склад країн колишнього соціалістичного табору орієнтовано на західний науковий світ у плані співробітництва. Так само, як і студенти, викладачі активно вивчають іноземні мови (у більшості випадків англійську), беруть участь у проведенні різних міжнародних проектів. Це дає можливість зміцнити матеріальну базу університетів. Студенти мають можливість навчатися і проходити практику в західних університетах і соціальних структурах завдяки підтримці Євросоюзу.

У вересні 2005 р. Запорізький національний університет приймав усю групу, яка брала участь у розробці проекту. Робота семінару широко висвітлювалася засобами масової інформації. Пройшли зустрічі з українськими викладачами та студентами. Проект привернув увагу широкої громадськості. Європейські колеги відзначили високий рівень організації зустрічі.

На наш погляд, сьогодні процес взаємодії між Сходом і Заходом у плані наукових обмінів і створення єдиного освітнього простору стає все більш активним. На жаль, участь у таких програмах української сторони або представників колишніх республік СРСР є недостатньо активною. У зв'язку з цим участь Запорізького національного університету в Міжнародних програмах, створених за принципами та вимогами Болонської угоди, є важливим кроком до реформи системи вищої освіти в Україні.

Результати наукових досліджень за цим напрямком знайшли відображення у матеріалах наукових конференцій, дипломних робіт, модульних підручниках та дисертаційних роботах, а також запроваджені у практику навчально-виховного процесу Запорізького національного університету.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кремень В.Г. Болонский процесс: сближение, а не унификация // Зеркало недели. – № 48 (473). – 13-19 декабря 2003. – С. 4.
2. Болонський процес у фактах і документах / Упор. Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д. та ін. – Київ-Тернопіль: Вид. ТДПО ім. В. Гнатюка, 2003. – 52с.
3. Воронкова В.Г., Швець О.Є. Вища освіта України і Болонський процес. – Запоріжжя: Вид-во “Металург”, 2005. – 95 с.
4. Bernstein, B. The structuring of Pedagogic Discourse, Vol. IV, classes, codes and control. – London, 1990. – p. 178.
5. Bowing, F. Social Exclusion: Limitations of the Debater. – Critical Social Policy. - 64. – p. 307-330.
6. Stoer S. Multiculturalism and Educational Policy in a Global Context (European Perspectives).-Globalization and Education. – New Your, 2000. – P. 253-274.
7. Johnstone D. An introduction to Disability Studies. London, 2001. – p. 204.
8. Dienel Ch., Wisch F.-H. Visions of Europe. – Peter Lang, Frankfurt, 2003. – 300 p.

УДК: 378.147:54(076.5)

ЛАБОРАТОРНІ ЗАНЯТТЯ ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНА ФОРМА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ- ПЕРШОКУРСНИКІВ БІОЛОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ

Петренко В.В., к. пед. н., доцент

Запорізький національний університет

У статті розкривається місце лабораторних занять в експериментальній підготовці студентів, дається характеристика існуючим класифікаціям лабораторних занять у вищих навчальних закладах, аналізується досвід застосування комбінованої форми проведення лабораторних занять на I курсі біологічного факультету ЗНУ.

Ключові слова: лабораторні заняття, лабораторна робота, комбінована форма проведення лабораторних занять, навчання студентів-першокурсників.

Petrenko V.V. ЛАБОРАТОРНЫЕ ЗАНЯТИЯ КАК ОРГАНИЗАЦИОННАЯ ФОРМА ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ-ПЕРВОКУРСНИКОВ БИОЛОГИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА / Запорожский национальный университет, Украина.

В статье раскрывается роль лабораторных занятий в экспериментальной подготовке студентов, дается характеристика существующим классификациям лабораторных занятий в высших учебных заведениях, анализируется опыт применения комбинированной формы проведения лабораторных занятий на I курсе биологического факультета ЗНУ.

Ключевые слова: лабораторные занятия, лабораторная работа, комбинированная форма проведения лабораторного занятия, обучение студентов-первокурсников.

Petrenko V.V. LABORATORY RESEARCH AS ORGANISATIONAL FORM OF EXPERIMENTAL PREPARATION OF THE FIRST-YEAR STUDENTS OF THE FACULTY OF BIOLOGY / Zaporizhzhya national university, Ukraine.

The place of laboratory researches in experimental preparation of students is displayed, the characteristic of existing classifications of laboratory researches in higher educational institutions is given, the experience of the combined form of carrying out of laboratory researches on the first-year of biological faculty in ZNU is analyzed.

Key words: laboratory research, the laboratory work, the combined form of carrying out of laboratory research, training of the first-year students.